

AZKUEREN IZTEGI BERRITU ETA OSOTURAKO

Joakin Lizarraga Elkanoko Apaizaren liburu
argitara gabekoetatik ateratako itz saila

Emen ikusiko duzun itz sail ori, irakurle, Joakin Lizarraga Elkanoko Apaizaren liburuetatik ateratua da. Argitara gabeko liburuetatik. Elkanon, Iruña urbileko errixka bat da. Joakin Lizarraga yauna Elkanon jaioa zan eta aunitz urtez Elkanoko apaiz izan zan. Orrengatik Iruña aldeko euskera darabila. Azkue yaunak Lizarragaren liburu argitaratuak ongi ikuskatu zitu. Amaika nafar itz badaude aren Iztegian, Lizarragaren liburuetatik artuak. Baño Lizarragak, argitaratu baño, argitaratu ez diran liburu geiago ditu. Iruñeko Apaizgaitegiko liburutegian lau badaude, letra xe txukunez idatziak, irakurgai aunitz dutenak. Emeretzigarren mendeko len aldekoak. Kristau Ikasbideaz eta Santuetaz eta itz gaiak. Onela deitzen ditu. Nik lau liburu oietatik bi ikuskatu ditut. Bien artean 1.200-en bat orrialde dute. Azkueren Iztegian nere ustez ez dauden, edo esan nai berdinarekin ez dauden itzak autatuz. Astia dezadanean, berze biak aztertuko ditut, Yainkoak nai badu, xede berari buruz.

A

ADIERANZA: Persuasión (Larramendi). *Matrimonioaren zelebratzeko adieranzen in dezakena Apez Aitak eldu direnei ezkontzera elizan.* A continuación trae la Exhortación del Ritual.

ADIMENTUA: Oído. *Gorputzaren sentidoak dire borz: Adimentua, Bista, Usma, Gustoa ta Ukimentua.*

- AINKURIA:** Lamento (?). *Eta ikusi da etsai gairto gura* [= ura] *loturik Errosarioas nola katea fuerte bates... ainkurias lamentatzen...*
- AIPAKUNDE:** Mención: *Aipakunde gairtoa da aipatzea iras deabrua*. En Baztán se dice *aifakunde: Aifakundean otsoa*, al mentar al lobo.
- AKABANZA:** Terminación. *Nai izan zue alaber seguratu gure biziaren postrea, bukateroa, ta akabanza Olio Sainduaren Sakramentuareki...*
- AKORDU:** Conocimiento, juicio. *Oliatzea... obe da errezi-bitzea bere akordu onean.*
- AKORRITU:** Volver en sí, reponerse. *Soldado guardiakoak akorritu zirelaik beren lotsarriziotik*. Habla de la Resurrección de Nuestro Señor Jesucristo.
- ALDIRITAR:** Aldeano (Larramendi, comarcano, cercano, inmediato). *...ala nola ellega laiken aldiritar pobre bat erre-gue andi batengana.*
- ALGO:** Poder. *Algo emanztale*. Azkue trae esta palabra como tomada sólo de Iztueta, pero se usa también en Baztán: *Oiek eztute algoik Semea Seminariora bialtzeko.*
- ALKAIZUNGARRI:** Vergonzoso. *Zer irabazi duzie gauza alkaizungarri gaiekin?*
- ALOKABIDE:** Medio de ser contratado. *Bein joan ze alokabide billa... Jangoikoak nai ta etzue arkitu egun gartan*. No encontró quien le contratara.
- ALTSAI.** Azkue toma *alsai* de Araquistáin con el significado de 'pastor' y añade: "Debe de ser *alzai*". Pero Lizarraga, hablando de la adoración de los pastores, les llama varias veces *arzaiaik* y poco antes usa *alsaiak*: *bazela etzola bat, nora biltzen ziren aziendak ta alsaiac; ...geradela geienok munduan, ala nola aziendak arbolearen pean daudena, jan ta jan murruxkas janari botatzen diotena altsaiak arbole gañetik, baña ez oroitzen ere...*
- AMARRENDU:** Diezmar (dezmar, pagar el diezmo, Larramendi). *Zeren ezi dion becala S. Agustinek, zuk ezpaitiozu pagatu nai ongi Jangoikoari zeure fruituen amarrenak, Jangoikoak amarrenduko zaitu zeurori; ...au baita amarrenze costosoa.*
- AMOROSTU:** Enamorarse. *...amorostea Jangoikoas arima* (passim). Azkue lo da, tomado de Araquistain, sólo con el valor de 'amancebarse'.

- ANBATE:** Cantidad (Larramendi). ...*aurkitu zire irur bolatto bardin bardinak guzietan, kolorean, ambatean, pizuan, ezpaizeike distingui...*
- ARAGI-GENDE:** Cosas de carne. *Zer yago debekatzen da baru egunean? Jatea aragui-guenderik, ta garizuman arrauze ta esneguenderik.*
- ARARATU:** Llegar allá. ...*paratu tigu abasto medioak ta erre-medioak araratzeko [= zeruratzeko] gu ere.*
- ARAUZTEA:** Delinquimiento (Larramendi). *Baña non abasto izan zen arauztea, an abastoago aguertu ze grazia ta miserikordia.*
- ARDOTEGIA:** Bodega de vino. *Sartu nindue erreguek ardote-guan. "Introduxit me Rex in cellam vinariam".*
- ARGI-UZTAI:** Arco iris. ...*paratuko dut lañuetan ene ostadarra, edo argi-uztaia.*
- ARRAIGENDE:** Cosa de pescado. ...*ezta dispensatzen jateko otronze berean aragui ta arraiguende.*
- ARRANTZU:** Pesca. ...*milagrosko arrantzu andi gura Jesu-sen izenean. Azkue lo trae, pero no en el sentido de 'pesca'.*
- ARREROAK:** Escorpiones, probablemente (en Salazar arrero es salamandra, según Bonaparte). *Gorputzeko miembrolagunak elkar engaña baleitez, begiek eskuei erran balezote brasak direla lore, oñei arreroak direla txinurri..., nola leike bizi?*
- ARRESTI:** Alegre, afable, risueño(?). *Beiratze gura ain arresti amoroso.*
- ARZAIESA:** Pastora. *Bereala aguertu zekio arzaiesa-iduri bat, una como pastora.*
- ATERTU:** Cesar. *Orazio egizie atertu gabe; jaiak guardatzea..., au da atertus lurreko lanetaik.*
- AUNKARI:** Ladrador. *Txakur aukaria.*
- AUSNARRI:** Rayo. *Bedeikatu ta lauda bezate airean diren lañuek, otzek, beroek, erauntsiek, ortosek, zentellaek, ausnarriek; aguitzen direnak aizearen kampadera gortan: aize, lañu, ortots, oñastur, zentella, ausnarri, kaskaragar...*
- AYEN:** Vid. *Ayen soberano garren zarmendu. Beira ayen bat ain ear-iduri neguan, gero ain berde eder pampanos, zarmendus, ostos, lores ta matses. Azkue traduce 'sarmiento'. Lizarraga vivía en región de viñas.*
- AZOTUKALDI:** (Golpe de) azote: *borz milla eun ta amaborz azotukaldi Agredako Benerableak diones.*

B

- BAIASTATU**: Pasar por el cedazo. ...*Satanasek nai zaizte garia bekala baistatu.*
- BAIEZKIKO**: Afirmativo, positivo: *Zer mandamentu da fedearen alde?* (Obligaciones que tenemos respecto de la fe). *Badire borz: irur baiezkiko, ta bida ezetzkiko*, tres positivas y dos negativas.
- BAKANTASUN**: Solo, privado, particular. "*berzeeki bateo errezatzen dugulaik, bear tugu segitu berzeak. Baña bakantasunean, errezatzeik obena da errepausatus, ausnartus.*
- BAKOTX**: Pocos, contados. *Bakotxak dire dutenak ditxa... despreziatzeko munduko... exempluak.*
- BARNATU**: Profundizar, interiorizar. *Eta barnatu ondoan aski considerazioa...*
- BEARREZTENKERIA**: Desorden (*bearr-eza*, escusado, inútil, Larramendi). *Ala da mandamentu gonon kontra gaitz ematea bere buruari jan, edan ta edozein desorden ta bearreztenkerias.*
- BEZANBATES**: En cuanto... *Lenbizikoa sinestatzea, Kristo gure Jauna gizon den bezanbates izan zela konzebitua...*
- BISORRAI**: Virrey. *Napolesko Visorraia joan ze bein... Ola erra zue Visorraiak.*
- BOZKARIUNDE**: Gozo. *Du konsolazio, bozkariunde ta alegria guziaren gusto.*
- BUKA**: Fin, término, terminación (Larramendi). *Ori da azitze onaren buka, perfekzioa ta korona.*
- BUKANDEA**: Consumación, fin (Larramendi). *Oliadura baita ez solamente penitenziaren, baitare bizitza kristio guziaren perfekzio ta bukandea.*
- BUKATERO**: Término (?). *Nai izan zue alaber seguratu gure biziaren postrea, bukateroa ta akabanza olio sanduaren Sakramentuareki...*
- BURLERIA**: Burla. *Desprezia mundukoen jardukiak eta burleriak.*
- BURUSBERA**: Precipicio, abismo (?). *Imajina aur bat esnean dagona oraño, joan dela arrastaka burusbera baten poka-lera ez erori bai erori... Ez erori bai erori gabiltza beti infernurako burusberan.*

BUSTINDU: Irritado (?). ...*sinesta bezada... ezpadida sinestatu nai niri sinesta bezo aurtto garri... Bereala aurttoak erran zue... egietafedea da... Bustindurik Tiranoak erraten dio aurrai, Nork erran dik iri? Aurra berla, niri nere amak, ta nere amari Jangoikoak.*

D

DESAGERTU: Desaparecer (Larramendi). ...*erran ta desagertu ze.*

DESARRAZIO: Sinrazón. *Guziek pondera berzearen desarrazioa, gaizki egina, txarkeria. Ala biz: orduan da bada bar-katzea...*

DESERAGOTZI: Desembarazar (Larramendi): *Artako ere bear litzake bat deseragotzi lurreko sentido gueben kostumbre usatu gontaik.*

DESERRAN: Desdecir (Larramendi, *desesan*). *Deserranes errana.*

DESGARAI: Deshora. ...*dabilanak aien [buratsoen] desgogora, desgaraí, joku, peligro ta desordenazioetan.*

DESGOGO: Contra la voluntad (desafecto, Larramendi), vid. *desgaraí.*

DIAKINDE: Función, acto público (Larramendi). *Arrazio da zelebratzea bataioa solemnidade andiareki, zeren diakinde andia baita. An aldatzen da estados arima, Jangoikoaren desgraziatik graziara.*

DIRUSARI: Cosa que vale dinero (?). *Baña nork ez dezake zerbait gisaz [egin limosna]? Ezpada dirus dirusaris. Zatozte, erosazie dirurik gabe ta dirusaririk gabe ardo ta esne.*

DOANDITU: Laudar, solemnizar (Larramendi). *Magnificat anima mea Dominum. Ene arimak doanditzen du ene Jauna.*

E

EGIETAFEDE: Dogma de fe (?). ...*au dauka deklaraturik Elizak egietafedea bekala.*

ELIZA-GIZON: Clérigo. ...*gero da sazerdote, gero diakona, gero Eliza-gizona, gero edozein gizon.* Habla de quién debe bautizar en caso de necesidad.

- EMANKA**: Amenaza (?). ...*debekatzten tigu emankak, erran gaistoak, maldizioak. Eritus, golpatus, emanka egines.*
- ERABAKIERA**: Explicación (Larramendi). *Kredoaren, Mandamentuen eta Sakramentuen erabakiera plau, senzill, klaro.*
- ERABAKITZEA**: Explicación: *Aita Gurearen erabakitzea.*
- ERAUNTSI, ERAUNTSITU**: Llover. ...*eraunsteko bear tugin ondasunak. ...Israeldarrak mantentitu zitue bidean janari erauntsitzen zioten bateki zerutik goizoro.*
- ERDETXIMENTU**: Logro, consecución. ...*guziendako, gaitz guzien erremedio, ta on guzien erdetximentu.*
- ERDIKAL**: A medias, no entero (Azkue *erdika, erdikala*). ...*go-goa barindaba erikara ta erdikal jokatuco zaio [deabrua].*
- ERRAÑU**: Rayo (de sol). (Sombra, rayo del sol, refracción del sol, Larramendi). ...*iruzkia zeñen errañuak diren.*
- ERREFLON (?)**: *Kontatzen da monje bates Kredoaren itz gaietara [et incarnatus est] zegola tzut tzuta paratu gabe belauriko, eta deabruak eman ziola erreflon bat ederra ziola, ingratoa, nola eztuk yago estimatzen Jangoikoak in zizen faborea gizonei?*
- ERREÑARI**: Reinante (*erreinari*, Larramendi). *Gure Jangoiko, gure errege erreñaria da Jesus guruzifikatua, bereganatu du guzia gurutze garren medios.*
- ERRES**: Res. ...*erran bai zio onek [Isaakek], Aita, ona sua ta egurra, baña non da erres il bear dena?*
- ERREZARI**: Rezador, el que reza. *Ala dire asko errezari flako birtutean.*
- ERROGAZIO**: Rogativa. ...*edozein prozesio, errogazio, konjuro, bedeikazio.*
- ERRU**: Grande, extraordinario. ...*oñace ta pena errueki agonizatzen. Azkue trae la palabra, pero no como adjetivo.*
- ERTXIKIRO**: Rigurosamente. *Nola atra gaizke ongi kontuetan artzen baitigu ertxikiro?*
- ESKALE-BURU**: Rellano de escalera. ...*ala nola eskale batean gradas grada igaten den eskale burura. En Baztán, eskalaburu, id.*
- ESKUNARA**: A mano (?). *Beñik bein prest eskunara balitz sazerdotea ...ark egin bear du [bataiatu]. Será como el batanés eskuar.*
- ESKUPE**: Cautiverio. *Salbatu ginduz deabruaren eskupetik.*

ESNEGENDE: Cosa de leche, lacticinio. *Zer yago debekatzen da baru egunean? Jatea aragi-genderik ta garizuman arrauze ta esnegenderik.*

ESTALZALE: Encubridor. ...*ori litzake egitea alkahuete ta estalzale, ez Ama.*

ETORKI: Procedencia, origen. *Semearen etorkia Aitaganik.*

EZAUMENTU: Noticia, conocimiento. ...*emateko bere Majestadearen ezaumentu zerbaitto.*

EZAUMENTU: Uso de razón. *Ezaumentura ellegatus geros.*

EZAUNTZA: Conocimiento, conocidos. *S. Juan, Pontifizearen etxean ezauntza izanik.* San Juan tenía conocidos en casa del Pontífice.

EZETZKIKO: Negativo. Véase texto s. v. *baiezkiko.*

EZINDE: Imposibilidad (Larramendi). *Irur kausa gisa dire libratzen dutenak [Meza entzuteko] obligaziotik: lembizikoa impossibilitadea edo ezindea.*

F

FALSIKIN: Falso. *Herodes falsikin traidore hipocrita.*

FARRASKA: Vanidad (?). *Ume prodigoaren gisa... utzi tut Aita divinoaren amoreak eta faboreak munduko farrasken eta miserien truk.*

FARRASKERIA: Id. (?). ...*lurreko ondasun, dibersio, gusto ta gañarako farraskeria debekatuak.*

FLAKURIA: Debilidad. *Flakuria, indargutia.*

FLAKURRATU: Extenuado (?). *Alzinetik izanen dire señaleak, gerrak... lurraren ikaradurak, pestek goseak... gizonak flakurraturik ibiliko baitire beldurres agituko denas munduari.* Habla del juicio final.

FRUITADI: Plantación de árboles frutales. *Ango [zeruko] kanpaderak, amenidadeak, lore diak, fruitadiak.*

FUNDITU: Hundirse (?). ...*ala nola aurra loiean funditu delaik, baitoiaie negarres amagana garbi dezan.*

G

GAINGATU: Rebosar. *Espiritu Sandua etorriko da zuregana. Zertako? Betetzeko mukuru, gaingatu arteo, barratzeko guziendako.*

- GAIXTOFIKATU**: Endurecido en el mal (?). *Ebek gaixtofikatuek [deabruæk].*
- GAIZKIA**: El mal. *Zure gaizkia dena dela, gizonarena da... nola txindi bat itsasoaren aldean, da gizonaren gaizkia Jangoikoaren ontasunaren aldean.*
- GALKIDA**: Corrompimiento (Larramendi). *Eztuzu ikusten, gorputzaren aldetik zein lesiatua galkidara, zenbat gaizta bearretara!*
- GALMENDE**: Perdición, condenación (desolación, Larramendi). *Desesperazioan, au da etsitzea bat bere galmendeas.*
- GIZAKIDE**: Varona (?). *...au [Eba] deituko da gizakidea, zeren gizonaganik artua den.* Así traduce *vocabitur virago* del Génesis.
- GLORIASTATU**: Glorificar. *...non [zeruan] gloriastatzen tuen bere umetako artuak.*
- GOGAIZTU**: Desesperar. *...bekatuen pena gogaiztu desesperatu triste gure ezta amores, ezta Jangoikoaganik baizik deabruaganik.* En Larramendi *gogaizio*, desesperación, despecho.
- GOITALTXATU**: Ensalzar (Larramendi). *...laudatua biz ta betiko goitaltxatua Jangoikoaren borondatea.*
- GOIZ EDER**: Felizmente pronto. *Goiz eder gure Salbazalea egin zaigu Mediku; ...goiz eder asi ze egiten penitencia.*
- GORA**: Altura. *Gloria goraetan Jangoikoari.* Gloria in excelsis Deo.
- GOZAGAIZTU**: Echar a perder (*gozakaiztu*, desabrirse, disgustar, exasperar el ánimo de alguno, Larramendi). *...gozagaizten dute unghendu onen suavidadea, perdunt suavitate unghenti.* Azkue trae esta palabra, tomada de Lizarra, sólo en el sentido de "desafinar".
- GOZANDE**: Deleite (Larramendi). *...egoten bada bere baitan gozatzen, ta zebatzen gaizki gogoratuan.* Ori deitzen da *gozande gaixtoa, edo gusto artzea*.
- GURTE**: Culto, veneración (culto Larramendi). *Irur gurte, adorazio edo onratze modu berex ten dire Elizan.*
- GUTI-BANA**: Despacio (?). *...erranes guti-bana Jese Kristo ene Jauna.*

I-J

- JAI OBERRITU**: Renacer. ...*jaioberritzea, edo espiritualki jaiotzea graziara da len.*
- JANGOIKOSTATU**: Divinizar. ...*nola utzi bide zue Jangoikostataturik.*
- JASI**: Levantar, (fig.) apadrinar. *Ala iten dire [Aitabitxi ta Amabitxia] aide espiritualak jasiarekin, con el apadrinado, lit. con el levantado. Vid. infra txasi y xaxi.*
- JAUNDIAK**: Grandes señores (Larramendi). *Bere [Jesusen] erreinuko jaundiak ere dire pobreak.*
- JAUNKETA**: Berorika. *Zuketan dago katetxima antiguasko euskaras ta orai ere ala mintzatzen diote umee k aita ta amai montañetan; baña guk mintzatuko diogu [Jangoikoari] Jaunketan. Aita bada gurea zeruetan dagona, ori zeruan, gu lurrean, ori andi poderoso, gu apal pobre; ori ona, gu gairtoak... (Creo que habla de las palabras del Padrenuestro).*
- IDURIARAZI**: Hacer parecer. *Ongi eldu da emen erratea, finjizen edo iduriarazten duela trabaju mandamentuan, zeren ezi nik eztakusat trabajurik, eta eztakit nola den ertxi edo mear berorrenganako bidea (Palabras de Santa Teresa).*
- IDURIKAL**: Con la imaginación, proporcionalmente, por analogía. ...*beira izarrak, planetak, ilargia ta iruzkia... Eta direlaik ayek zimenduak bekala ta estakiak Zeru goienaren edo paraisoaren, atra kontua idurikal, nolakoa bide den paraiso gura.*
- JENDETZE**: Mutitud. ...*baña jendetze andiaren casos, eta pobre iduritus, etze izan lekurik.*
- IGETZE, IGETZETTO**: Pasado, ajado. ...*ala nola borrasko zatar igetze erdi ustelak urratzeko aski baita tiraldi gutiago ezi mise finak ta usatugabeak. Sobre emanarazten beren soñari banidadeak eta igetzettoak berere pobreak ematea bear luke egin karidadeak (Azkue trae igetzetu, ajarse, BN).*
- IGITARLE**: Segador (con hoz). *Igitarle batek.*
- IKARADURA**: Temblor: *Lurraren ikaradurak, pesteak, goseak ta lotsamenturak zerutik. (Habla del Juicio final).*
- INBOLOKATU**: Enredarse. *Lakio gontan inbolokatzen dire. (Azkue trae inbulikatu, R., llenarse completamente un árbol. Cf. acaso el siguiente).*
- INBULUZKA**: Revolcándose. ...*zebila lurrean inbuluzka.*

- INDARGUTI:** Debilidad. *Flakuria, indargutia.*
- INDARRUSTU:** Perder las fuerzas. *Jesus ya ezin jasis, ezin joanes indarrusturik ainberce tormentu pasatueki.*
- INDARTE:** Fortaleza, esfuerzo (Larramendi). *Birtute kardinalak dire laur: prudenzia, justizia, indartea, templanza.*
- IRRIKOS:** Sonriente. *Sanduak [S. Agustinek] irrikos, maite, bada eztakusazu...?*
- IRRINGOLA:** Rueda (??). *...ikusteareki an gora zeru gaiak ain ederrak, ilargi ta izar eta espezialki iruzkiaren irringola miragarria, nola dabilan kontino ain orden onean... Nork dabila ain puntual iruzkiaren irringola argi eder gura, argitzeko, alegratzeko ta ongi egiteko guri?*
- IRURTASUN:** Trinidad. *Trinitate zer nai du erran? Irurtasuna, personetan.*
- ITSATU:** Cegarse (?). *Maria Jangoikoaren Ama... dirudi kristalesko urna bat daukana bere barnean iruzkiaren irringola. Itsatzen da gure bista ezin beiratus ainberze argitasun. Azkue trae itsatu, G. (Uriarte), juntarse.*
- ITXEKINDE:** Apego. *Kodizia, guzi guzia, biotzaren afizione ta itxekindea ondasun lurekoetara.*
- ITZGAI:** Plástica. *Itzgaia edo platika.*
- JOANKERA:** ¿Como ibillera? *...artarako deabruak injeniatu tuen bideak eta zeboak, modak, musikak, danzak, kantak... joankera, mogimentu, keñu, ...*
- JOMUGA:** Blanco, terrero (Larramendi). *Beira Jaun guzis poderosoa bere passioan... dena eginik odioen, desprezioen, persekuzioen jomuga bekala. Ona aurtto gau izanen da... jomuga bat bekala, zeñen kontra emanen duten...*
- JUANDESALBATORE:** (Fiesta de la) Ascensión. *...gure euskaras Juandesalbatore deitzen den egunean. Azkue dice Jaun done Salvatore, del cual será contracción Juandesalbatore.*

K

- KARGUDUN:** Autoridad (persona). *Erregeak, Superiore ta kargudun guziak.*
- KOLOREGAITZ:** De mal color. De aquí **KOLOREGAIZTU.** *...zoeie Sandua eartus ta koloregaitzus.*
- KOMEKADURA:** Comunión. *...ekarri ziotelaik komekadura.*

L

- LANDARA:** Además de (excepto, fuera de, en Azkue). *Emengo bizias landara badela berze bizi bat.*
- LANGAI:** Trabajo, ocupación. *Zazpigarrena ilak orzitzea. Langai guti da ontas gure leku ta denboran.*
- LARRANJEA:** Piel, clase de piel. *Lepraren itsusia larranjearen garbi ederrak monstratzen du... eta gauza guziak agertzen dire beren kontrarioen aurkasetik obeki.*
- LARRI:** Adulto. ...*fedea sollik aski delaik aurrendako, baña larriendako ez.*
- LEGARAUKIRO:** Legalmente, lícitamente (Larramendi). *Ezta izanen koronatuia eztena peleatzen legaraukiro. ...utzi zue... komuniatzeko alaber potestadea sazerdote ordenatzen zirenei legaraukiro Elizan.*
- LEKUKIDE:** Compañero de lugar. ...*naiz den [Ama Birjiña] Kriatura turretik artua gure lekukide eta aide naturalizas.*
- LENDANIKAKO:** Preventivo. *Zein dire erremediorik obenak? Lendanikakoak.*
- LENIJAIIO:** Primogénito. *Badugu anaia bat leni-jaiioa, primogenitus in multis fratribus.*
- LESIATU:** Inclinado, herido (?). *ezpauzu alakorik [arimaren gose ta gusto... deseo ta afizione... Jesus onagana], baizik lessiaturik bazaude munduko tipula ta farraskerietara... Eri dago gizagendea lesiaturik irur amore gaixtoes, au da, andinaies, gustonaies, ta aisanaies.*
- LIGU:** Lino. ...*ala nola miseak ta liguak kastigatus golpatus lixuatus txuritzen ta edertzen baitire.*
- LIXTATU:** Alistarse (*listatu*, sentar o escribir en lista, Larramendi). ...*mandamentu bat lixtatzeko mundu guzia.*
- LIXUATU:** Hacer la colada. Vid. *Ligu.*
- LOREDI:** Jardín. *Ango [zeruko] kanpaderak, amenidadeak, lorediak, fruitadiak.*
- LOSTORDITU:** Dormido con sueño profundo. *Gizonen umeak, noiz arteo lostorditurik biotza? Filii hominum, usquequo gravi corde?*
- LOTARI:** en *suge lotari*, áspid (Larramendi). *Aspid edo suge lotaria.*
- LOTSAMENTU:** Pavor. ...*itzuli zirelaik akordura beren lotsamentutik.* (Habla de los soldados que guardaban el sepulcro).

- LOTSAMENTURA:** Id. ...*odol izerdi bateki lotsamentura ta kongojaren utses. ...ezi onen kasos izan zuela asko bisione ta lotsamentura.* (La mujer de Pilato).
- LOTSARRITU:** Quedarse petrificado de miedo. De aquí **LOTSARRIZIO:** *Soldado guardiakoak akorritu zirelaik beren lotsarriziotik. ...lotsarriturik ikar ikar.*

M

- MAGI:** Vaina de la espada. ...*erran zio S. Pedrori: itzulazu espata goi bere magira.* (En Larramendi magia).
- MANERATU:** Preparar (?). *Doktrina kristioaren kathetxima euskaras... aldiritako apez-aita batek maneratua...* (Título de la obra). En Larramendi *maneatu*, disponer.
- MARTXA-LAÑUAK:** Nieblas de Marzo (?). ...*aisa dezazke banatu alakoen lanak..., ain nola kea, ain nola Martxa-lañuak.*
- MEATZA:** Mina. *Urre meatza billa zulaturik lur zati bat.*
- MENDORTZ:** Collado (?). *Iruzki dibinoaren mendortz ederra ta Ama Maria* (Azkue trae *mendotz*, collado, tomado de Añibarro, quien lo da como vizcaíno).
- MORTAXARAZI:** Hacer amortajar. ...*mortaxarazten, orziarazten aliza-lurrean, akonpañatzen ere ilarian.*

N

- NASTALARI:** Embustero (Larramendi). ...*alako kontulari ta nastalariak dire errietan izurriak.*
- NASTEKAZALE:** Revolucionario (revolvedor). ...*ekarri didaze gizon gau jendearen nastekazale becala.*
- NASTEKAZIO:** Revuelta, revolución. *Franziako nastekazioaren prinzipioetan... manatzen ziozte erran zak Biba Errepublikak.*

O

- OBIA:** *Beti usatzen du [ur bedeikatua] konjurioetan, bedezioetan, ilarietan, obiaetan ere ta berze asko gauzetan. ¿No será obiaeta, entierro? Azkue trae obita, L-ain, funeral.*
- OBISPOTASUN:** Condición de obispo, episcopado. *Eta dei daike Jangoikoaren Ama? Er. Daike... naiz ez eman Amak*

Jangoikotasuna, ala nola obispoaren ama, naiz amak ez-tion eman obispotasuna.

OFRATU: Ofrecer.

OGITU: Hacerse, volverse pan. ...*ala nola oranza oreareki ogitzen baitire.*

ORNIMENDU: Provisión (Larramendi, proveeduría). *Nai izan zue alaber seguratu gure biziaren postrea, bukateroa ta akabanza olio sanduaren Sakramentuareki, arma ta ornimendu fuerte ta firmeareki bekala.*

ROSENDAI: Sánalotodo (Larramendi). *Sanalo todo edo orosendaia da karidadea.*

ORRATXIKIN: Alfiler. *Orratxikin bates, orratxikines.*

ORRATXUSTE: Aguja. ...*aisago dela, dio, kamello bat orratxuste batean pasatzea ezi abratsa sarzea zeruetako erreinuan. Azkue trae kale, ojete de la aguja, navarro según Araquistain.*

P

PAGAMENTA: Pago. ...*alzinatu du pagamenta gure partes. En Azkue pagamendu.*

PAKALE: Borde, brocal. ...*eta ezpañen pakalera mia guti bat atrarik geldi geldia errezibitu Sakramentua. Posiblemente errata por pokale, que se lee otras veces.*

PERLESIATU: Atacado por la perlesía. ...*eskatu zio senda zezon bere mutil bat perlesiaturik zeukana goatzean.*

PLATIKARI: Conversador. *S. Luzia lotsarriturik egon bearrean zego agitz platikari Jangoikoaren grazias.*

PLAU: Llano. *Kredoaren, Mandamentuen eta Sakramentuen erabakiera plau, senzill, klaro.*

PRESTUKIRO: Honradamente (Larramendi). ...*nai izan baita [Jangoikoa] mendekatu prestukiro guzis.*

PROGAALDI: Rato de probar: ...*ala sentitzen zute emen zenbait progaaldi zeruko gustoen.*

PRONTIDADE: Prontitud (?). ...*tiro bateki bota duenak bat prontidadean, naiz urriki berla, ila il da.*

PROTXAL: Provechoso. *Ikasi bear dugu bada lenik eskatzea dela preziso ta protxal. Zein protxal den orazio egitea, nork explika?*

PULSALDI: Pulsación. *Pulsaldi ta atsaldi bakotxean.*

S

- SAKARIA:** Sacador (a la pelota). *Egun bates disponitu ze pilota joku bat palas karrikan... Sakariak sakaturik pilota, errestazaleak tiratu zio bolea...*
- SENAR:** Marido. ...*desposatu zuzte bi persona munduan ziren obenak... S. Josef dela bai Maria Santisimaren esposo, baña ez senar...*
- SENTIGARRI:** Sensible (Larramendi). ...*gorputz birjinale gura baize guzis delikatu sentigarria.*
- SIN:** Verdadero, sincero. ...*lenbizikoa da intenzio sina kunplitzeko.*
- SOMIN:** Ardor, ganas (?). *Jende fatuo deus gutitakoa, itz bat aitu orduko bereala somiñeki erran naiak... Aitu naiak ta erran naiak dire elkarren anaiak. Azkue trae sumin, del que será variante somin, pero no concuerda del todo el significado. Un seminarista me trajo esta frase de Artazu: Los arunes dan sumin.*
- SOÑARTE:** Espalda. *Olio sanduas unjitzea bularra ta soñarte, inter scapulas.*
- SORGINDERI (A):** Brujería. En Azkue *sorginkeri (a).*
- SUALE:** Botón de fuego. *S. Franziskori ematerakoan sualeak begietan. ...bada etzue sentitu surik ta deus, bai iduritu zegola glorian. En Azkue ale, botón.*
- SUGARRASTA:** Serpiente (Larramendi). *Mi gairtoa sugarrasta bat betea beneno mortales.*
- SUTILLETE:** Tizón. *Alakoak dire deabruaren auspoak, infernuko sutilleteak.*

T

- TENTABIDE:** Ocasión de tentación. ...*kentzea tentabideak dela obena edozeñek daki.*
- TIRRIKATU:** Excitar el deseo (?). *Tentazioa da tirrikatzea, inzitatzeta, bulkatzea gaizkira. En Azkue tirria, inclinación.*
- TRAILLATU:** Trillar (Larramendi). *Kontrizio, itz gau da latineskoa, signifikatzen du traillatzea, mastrikatzea edo prensatzea biotza.*

TRAPOTS: Ruido de pisadas (*trap, trap, trap otsa*). *Ya senti ze eldu zirenen arroitua: senti ze ya oñen trapotsa.*

TRIPOSKERIA: Gula. *Ainberze triposkeria ta ordikeria ta ain guti penitenzia.*

TX

TXASI: Levantar, sostener (Vid. *jasi*, supra). *...añaditua des-ayuno ta kolazioa [baruari] ala nola muleta batzuk txas-teko baru eri miserablea. Merkatari abrats limosnagille andi batek eman balio okin bati ogei milla otxin, emateko onek ogi txasala pobre guziei... Ogi gau..., da erosirik edo doaiik? Doaik eta erosirik. Txasala serâ txas (i) ala, todo lo que puedan llevar.*

TXATXAKATU: Aplastar. *...ark txatxakatuko dik iri buru oi, conteret caput.*

TXINTXA: Ruido. ruido pequeño. *...ezta sentitzen txintxaik ere.*

U

UGAINDE: Inundación (Larramendi). *Adanen bekatutik eldu da passione, bizio ta bekatuen ugaindea.*

UKIMENTU: Tacto. Gorputzaren sentidoak dire borz: *Adi-mentua, bista, usma, gustoa ta ukimentua.*

URRINTZU: Maloliente. *Bada eztu utziko trukatzera Jangoi-koa ain merke gorputzen onzi urrintzu geben amores.*

X

XAKINDE: Sabiduría, ciencia (Larramendi *jakindea*). *...ager-zeko munduari Jangoikoaren xakindea.*

XARRETXI: Menospreciar. *Alfer da nekatzea xarretxi naies gure entendamentuas Ama Birjinaren grazien abantalla. Como txar-etsi.*

XAXI: Levantado, apadrinado. (Vid. supra, *jasi* y *txasi*). *Aita-bitxi ta amabitxiak... atra zire fiadore xaxiaren.*

Z

ZALE: Afición, apetito (Larramendi). *Luxuria edo loikeria da gorputz miserablearen passione loizuetarako zalea.*

ZEARKIRO: Indirectamente, oblicuamente (Larramendi). *Es-kandalo edo galbide indirektoa da, ez berariaz tentarazi naies, bai zearkiro ematen dena.*

B. Fagoaga.